

Maie Tuulik: „Inimese tõeline olemus avaldub mitte tema sünnipärasel loomuses, vaid selles, milliseks ta võib muutuda, kui suudab realiseerida oma potentsiaali.“

Mis on must kasvatus?

Maie Tuulik
Pedagoogikateaduste doktor

Must kasvatus (*black education*) on antipedagoogika radikaalne suund, kus kritiseeritakse mitte ainult koolikohustust ja koole, vaid kogu kasvatust, eriti seda, mida saadakse varases lapsepõlves oma vanematelt.

20. sajandil algas pedagoogikas revolutsioon. Avalöögiks sai Ellen Key bestseller „Lapse sajand“, mis tõlgiti kiiresti peaaegu kõigisse Euroopa keeltesse. Inimene, kes polnud päevagi koolis käinud (tal olid koduõpetajad), kellel endal polnud lapsi ja kes oli ajakirjanik, mitte pedagoog, pööras pea peale kõik senised arusaamad lapse kasvatamisest. *Laps on loodusolend, kes instinktiivselt teab, mis on talle vajalik. Kasvatus on võimalik vaid siis, kui vanemad ise lapseks muutuvad, kui nad lasevad loodusel oma tööd teha ega püüagi vahele segada.*

Ellen Key oli lasteaedade vastu, kui aga olude sunnil on hädatarvilik laps lasteaeda panna, siis pidanuksid lapsed seal tema arvates mängima kui kassipojad ja koerakutsikad, kasvataja jälginuks olukorda täiesti passiivselt. Ka ei olnud ta rahul traditsioonilise kooliga, kus on õnnestunud see, *mis loodusseaduste järgi näib võimatu olevat – hävitada olemasolev aine. Teada saama tahtmine, iseseisvus, vaatlusvõime, mille lapsed kooli kaasa tõid, on kadunud, muutumata teadmisteks või huvideks.*

Ellen Key kutsus suure revolutsiooni-ga purustama kogu olemasolevat süsteemi, nii et kivi kivi peale ei jääks. Nn pedagoogilise veeuputuse korral võiks päästvasse Noa laeva lubada vaid Montaigne'i, Rousseau, Spenceri ja uue lap-

sepsühholoogiaalase kirjanduse. Kui see kogum pääseb kuivale maale, ei tule mitte koole ehitada, vaid viinamarjaaedu rajada, *kus õpetajate ülesanne oleks vaid viinamarjade asetamine laste huulte kõrgusele, selle asemel et nad nüüd saavad kultuurimahlu sajakordselt lahjendatuna.* Koolis ei tohi domineerida õpetajapoolne materjalide esitamine, vaid laste iseseisev töö. Igale lapsele peab võimaldama oma tempo materjali iseseisvaks läbitöötamiseks ja õppida tuleks vaid seda, mis lapsi huvitab. Koduseid ülesandeid ei tohi anda, samuti ärge olgu õpitu suulist ülesütlemist koolis. Kaotada tuleks eksamid ja tunnistused.

Laps on püha, keskne olend kogu kasvatusprotsessis. Teda ei tule kasvatada, küll aga kõrvaldada teelt kõik takistused ja lasta loodusel toimida, oli Ellen Key kreedo (Tuulik 1995).

Uus suund – vabakasvatus – alustas siitpeale oma tormilist arenemislugu. Kõik, mis seostus traditsioonilise, klassikalise pedagoogikaga, sai juurde sildi vana, st oma aja ära elanud. Täiskasvanu võimule tuginevad kasvatusviisid varisesid kriitikatule all põrmuks.

Samal ajal said tuule tiibadesse aktiivsuspedagoogika Ameerika mandril (John Dewey *learning by doing*), sotsiaalpedagoogika (tegutsemine kollektiivis) Venemaal ja alternatiivpedagoogikad (Steineri, Montessori ja Freinet) Kesk-Euroopas. Tagantjärele on kõike seda nimetatud lapsekeskse kasvatusesimeseks laineks (Hytönen 1993).

Teine laine algas pärast Teist maailmasõda. See oli idealiseeritud liialduste aeg, mistõttu seda on nimetatud romantilise lapsekesksuse ajajärguks. Ühel pool oli laps oma süütuses ja headuses, teisel ühiskond oma kurjuses ja valskuses. Must kasvatus ongi selle ajajärgu sünnitus.

Must kasvatus ja antipedagoogika

Musta kasvatus mõiste jõudis meieni Alice Milleri, Saksamaal elava psühhonanalüütiku kirjutistega. Igasugune kasvatus on must ja lapsele kahjulik, oli autor veendunud. Ärge segage vahele, laske lastel kasvada nende endi loomulikus rütmis ja küpsemises! Kasvatusega, ükskõik mis head me selle all ka ei mõtle, teeme lapsele alati vaid halba.

Samamoodi arutles terve hulk teisi autoreid. Nii Ameerika Ühendriikides, Inglismaal, Saksamaal kui ka Põhjamaades ilmus palju seniseid kasvatusarusaamu kritiseerivaid kirjutisi. Näiteks A. Milleri, E. Braunmühli, H. Kupfferi ja I. Illichi arvates ei ole kasvatusel lähemõtted kunagi olnud õiged, sest lapsepõlv on uniikaalse väärtusega ning praegust hetke ei tohi loovutada tulevikule – võimalus elada nüüd ja praegu on tõeliselt suur

väärtus. Kahelda tuleb ka ühiskonna normide (väärtuste) üldkehtivuses.

Ivan Illich tegi küsitavaks kooli ja õpimise vahelise seose. Kui koolis üldse midagi õpitakse, siis on õpetajad pigem segajad kui aitajad, sest õpilased saavad suurema osa oma oskustest ja teadmistest õpetaja abita.

Illich oli koolikohustuse äge vastane. Lapse vabadus tähendab õigust kasvada selliseks, nagu ta ise soovib. Kohustusliku kooli asemel peaks olema paindlik õppimiskogemusi pakkuv võrgustik (*learning webs*), kus lapsed võiksid osaleda oma soovide ja huvide kohaselt.

Koolideta ühiskonna idee ei leidnud siiski üheski riigis toetajaid. Dearden (1976) esitas koolikohustuse kaitsmiseks järgmised argumendid.

- Koolil on lapse edaspidiseid huvialasid silmas pidades nii palju pakkuda, et seda ei või jätta lapse enda valiku hoolde.
- Kool suudab lastele tagada mingilgi määral võrdsed võimalused ühiskonnas hakkama saamiseks: teadmisi ja oskusi saavad mitte ainult need, keda kodus suunatakse, vaid kõik lapsed.
- Koolikohustus kaitseb last ja annab talle seadusega tagatud aja üleskasvamiseks, näiteks ei tohi last saata tööle perele raha teenima.
- Ühiskonnal on õigus ja kohustus teada, kuidas tema liikmeid kasvatatakse – ühiskond eeldab nii üldinimlike moraalinormide kui ka teadmiste, oskuste ja vilumuste edasiandmist põlvkonnalt põlvkonnale.

Ka mitmed teised uurijad (nt Barrow 1978) kinnitasid, et koolikohustus on lapsele turvaline kasvuaeg ning üldhariduslikule põhikoolile ei ole alternatiive.

Kasvatus on elava tagakiusamine

Must kasvatus on antipedagoogika radikaalne suund, kus kritiseeritakse mitte ainult koolikohustust ja koole, vaid kogu kasvatust, eriti seda, mida saadakse varases lapsepõlves oma vanematelt – see on kahjulik ning mõjub lapse isiksuskule arengule hävitavalt. Kasvatus on alati must (*black education*). Kasvatus teeb lapse sõltuvaks vanematest, samal ajal kui isiksuse areng nõuab neist eemaldumist.

Kasvatuse kahjulikkust ja julmust analüüsivaid raamatuid on palju, huviline võib tutvuda selliste autorite töödega nagu E. Braunmühl, L. Mause, K. Rutschky, K. Zimmer jt. Kõik nad on ühel meelel, et kogu pedagoogika on *must peda-*

googika ja valget pedagoogikat ei ole kunagi olemas olnudki.

Kasvatus on elava tagakiusamine – nii võib lühidalt kokku võtta ühe Alice Milleri raamatu „Sinu enese pärast” sisu (eesti keeles 2007). Alice Miller oli lastepsühholoog ning puutus päev-päevalt kokku haigete lastega. Lastega, keda täiskasvanud olid kas vaimselt või füüsiliselt kuritarvitanud. Oma raamatus kirjeldab Miller psühhoanalüüsile toetuvalt kolme koletist: Hitlerit, ühte narkosõltlast ja ühte sarimõrtsukat. Nende tegude kirjeldused on hirmuäratavalt jubevad. Ent kas tõesti saab kuritegelikult koheldud laste lugudest teha järelduse, et igasugune vanemapoolne mõjutamine on lapsele surmavalt ohtlik?

Psühhoanalüütilisele teooriale ülesehitatud on raske kritiseerida, tõdesid musta kasvatuse kriitikud Oelkers ja Lehmann (1983). Nende arvates on Alice Milleri arutluste empiirilised alused haprad ja ainevalik subjektiivne, järeldused aga lennukad ja põhjapanevad: pedagoogikat vajavad kasvatajad, mitte lapsed!

Alice Milleri antipedagoogiline hoiak ei olnud suunatud ühe kindla kasvatuse viisi, vaid kasvatuse vastu üldse – ka antiautoritaarse kasvatuse vastu. Kasvatus on tema hinnangul alati kahjulik, sest täiskasvanud, seda ise teadmata, elavad laste peal välja oma vajadused. Missugused? Loetelu on pikk:

- teadvustamata vajadus *anda teistele edasi kunagi endale osaks saanud alandused*;
- leida ventiil tõrjutud afektidele;
- omada *käepärast olevat ja manipuleeritavat* elavat objekti;
- säilitada enda kaitse, st *hoida oma lapsepõlve ja vanemaid idealiseerituna*, milles on vaja, et enda kasvatuspõhimõtted kinnitaksid vanemate omi;
- *hirm vabaduse ees*;
- *hirm, et tuleb tagasi väljatõrjutu*, mida kohatakse uuesti oma lapses ja mille vastu tuleb oma lapses veel kord võidelda pärast seda, kui see on endas kord juba surmatud;
- *kättemaks endale osaks saanud valu eest*.

Alice Milleri arvates elavad vanemad oma laste peal välja seda, mida neile endile lapsepõlves tehti, ilma et nad saanuks vastu hakata. Ta kirjutab, et oleme kasvanud üles tabude ja reeglitega, milles ei tohtinud kahelda. Näitena toob ta neljanda käsu – austa oma ema ja isa, et su käsi hästi käiks – ning küsib, kas ei tuleks see teistpidi keerata: vanemad, austage oma lapsi! Tema arvates

kasutavad vanemad neljandat käsku selleks, et tõkestada lapse loomulikke agressiivseid väljendusi, nii et lapse ainuke võimalus on need edasi anda järgmisele põlvkonnale. Selle tabu murdmise oleks suur samm edasi, on musta kasvatuse ideoloog veendunud.

Karmi ja ebausutavat teksti neile, kes on kogenud oma vanemate armastust ja hoolitsust, jätkub Alice Milleri raamatus küllaga. Näiteks kirjutab ta, et hästikasvatatud inimese tragöödia on selles, et ta ei tea, mida talle lapsepõlves tehti, kuna tal ei lubatud seda märgata, ning nii ei märka ta sedagi, mida ta ise oma lastele teeb. Elava allasurumiseks *seavad lapsevanemad lõkse, valetavad, kavaldavavad, varjavad, manipuleerivad, hirmutavad, jätavad ilma armastusest, isoleerivad, umbusaldavad, alandavad, jätavad tähelepanuta, pilkavad, häbistavad ja kasutavad vägivalda* (Miller 2007). Autor ei hoiä oma sulge tagasi, näitamaks lapse lootusetult allasurutud positsiooni oma vanemate meelevalla all.

Me ei tohiks aga unustada, et Alice Milleri eriala viis ta kokku hingelt räsitud ja haigete lastega. Ent kas annab see õigustuse rääkida kõigi laste ja lapsevanemate nimel?

Lapsi on läbi aegade kasvatatud. Klassikalise pedagoogika alustekstid ulatuvad 25 sajandit tagasi antiigi kuldajastusse. Ei Sokrates, Platon ega Aristoteles kahelnud selles, et inimese tõeline olemus avaldub mitte tema sünnipärasel loomuses, vaid selles, milliseks ta võib muutuda, kui suudab realiseerida oma potentsiaali. Selleks vajab aga inimlaps täiskasvanute abi ja juhtimist – kasvatust.

Kirjandus

- **Barrow, R.** (1978) *Radical Education. A Critique of Freeschooling and Deschooling*. London.
- **Dearden, R. F.** (1976) *Problems in Primary Education*. London.
- **Hytönen, J.** (1993) *Lapsikeskeinen kasvatus*. Helsinki.
- **Miller, A.** (2007) *Sinu enese pärast*. Tln.
- **Oelkers, J. ja Lehmann, T.** (1983). *Antipedagogik: Herausforderung und Kritik*. Braunschweig.
- **Tuulik, M.** (1995). *Valikuvabadus elada inimesena*. Tln.